

Udvikling af ressourcer i den musikalske relation med unge med sindslidelse i et socialpsykiatrisk aktivitetstilbud

Dorte Bergholt Hviid

Resumé: I artiklen beskriver jeg hvordan musikterapeutiske tilbud kan indplaceres i et socialpsykiatrisk tilbud – her præsenteret ved Kollegiet Rømersvej, Fyns Amt. Derefter følger en gennemgang af resultaterne fra en kvalitativ hermeneutisk interviewundersøgelse med brugere fra Kollegiet Rømersvej. Undersøgelsen drejer sig om hvilke ressourcer unge brugere med sindslidelse oplever at udvikle i musikaktivitet/musikterapi. Seks unge brugere er interviewet og dernæst er tre kollegaer og forfatteren som musikterapeut på stedet interviewet. Alle interviewene er analyseret, hvorefter der er opstået kategorier af de ressourceområder de unge udvikler i musikaktivitet/terapi.

Indledning

I det følgende fremhæves vigtige forudsætninger for undersøgelsen samt resultater fra en rapport i *videregående musikterapi og forskning*, som nyligt er eksamineret på efteruddannelsen i musikterapi (Hviid 2004). En vigtig forudsætning for resultaterne af undersøgelsen er musikterapiens indplacering og målsætninger i det socialpsykiatriske tilbud, hvilket jeg først vil beskrive. Dernæst fremsættes resultater fra undersøgelsen, som omhandler hvilke ressourcer der kan udvikles og afdækkes hos brugerne i den musikalske relation med musikterapeuten i et socialpsykiatrisk aktivitetstilbud. Undersøgelsen er baseret på kvalitative interviews med seks unge brugere med sindslidelse, tre personaler/kollegaer samt et interview med musikterapeuten.

Musikterapeut i et socialpsykiatrisk tilbud

På landsplan er de socialpsykiatriske tilbud meget forskelligt udformede og rummer brugere i forskellige aldersgrupper, med forskelligt støttebehov og med flere typer af sindslidelser. Det socialpsykiatriske tilbud har dannet sin form i en politisk proces startende i 1976 og har etableret sig som et fast tilbud igennem 1990'erne (Videnscenter for Socialpsykiatri 2000, s. 25-31).

Kollegiet Rømersvej er et socialpsykiatrisk bo- og aktivitetstilbud i Fyns Amt for unge mellem 18 og 23 år med en sindslidelse. Jeg benytter i artiklen både betegnelsen "brugere" og "unge" om målgruppen. Kollegiet Rømersvej er ikke et behandlingstilbud, men fungerer som et rehabiliterings-tilbud. Jeg har været ansat på Kollegiet Rømersvej siden stedets opstart i 1999. Stillingsbetegnelsen er pædagogisk assistent med et kvalifikationstillæg for den musikterapeutiske tilgang til arbejdet. Kvalifikationstillægget bevirker at jeg kan

benytte kompetencerne som musikterapeut i det tværfaglige team. Dette gælder særligt aktivitetstilbuddet, som er et tilbud under § 88 i lov om social service¹. Hoveddelen af mit arbejde udføres i aktivitetstilbuddet, hvilket er udgangspunktet for undersøgelsen i før omtalte rapport.

At finde sin rolle i et tværfagligt team er noget der kræver høj grad af dialog, når man som jeg er med fra opstart og hører til det "sociale team" og ikke til "det behandlingsmæssige team", som jeg ellers primært er uddannet til at indgå i². På Kollegiet Rømersvej er det behandlende team netop blevet udvidet, idet vi ud over den ansatte psykiatriske konsulent nu også har fået ansat en psykolog.

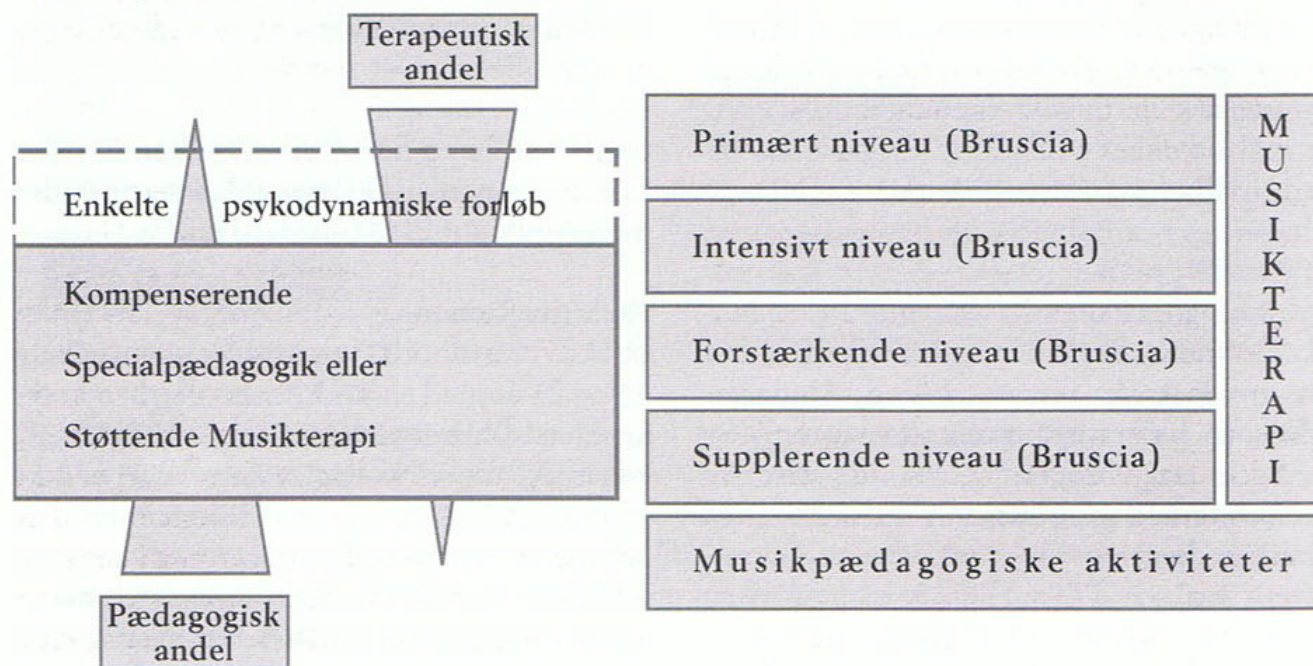
Indplacering af musikterapeutisk indsats i aktivitets-tilbuddet

Jeg benytter mig af modellen i figur 1 (Karlsen 2003, s. 21) til at illustrere hvorledes det musikterapeutiske tilbud er indplaceret på Kollegiet Rømersvej. Figuren er velegnet til at illustrere musikterapien i aktivitets-

tilbuddet ved at vise flere spektre af "proces og produkt", hvor mål indenfor de personlige og sociale processer er primære og skal gå "hånd i hånd" med rehabilitering eller stabilisering af færdigheder. Færdigheder er her forstået i bred forstand og kan f.eks. være genoptræning af koncentrationsevnen, at lære at akkompagnere til egen sang, at holde evnen til at læse ved lige eller måske at erhverve færdigheder til at benytte musikken i uddannelsesmæssig sammenhæng. I forbindelse med særlige musikalske eller færdighedsmæssige behov benytter vi gæstelærere, og forsøger så vidt muligt også at støtte de unge i at benytte sig af tilbud på aftenskolen, Lilleskole for Voksne, VUC,

1) "§ 88: Amtskommunen sørger for tilbud om aktivitets- og samværstilbud til personer med betydelig nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne eller med særlige sociale problemer til opretholdelse eller forbedring af personlige færdigheder eller af livsvilkårene." (Servicedeklaration 2003/2004, aktivitetstilbuddet Rømersvej, Fyns Amt).

2) Læs evt. yderligere om rollen som musikterapeut i et tværfagligt samarbejde i Irgens-Møller (1998) som viser forskellige overvejelser i forhold til at blive tilknyttet behandlingsteamet frem for det sociale team på ungdomspsykiatrisk afdeling, Risskov.

Figur 1: Musikterapiens forskellige niveauer sammenholdt med terapeutisk og pædagogisk andel i musikterapien, se Karlsen 2003, s. 21

musikskole mm.. Dette for at styrke evnerne til at benytte samfundet og blive en integreret del af samfundet igen.

Karlsen (2003) har sammensat figur 1 af to modeller. Til højre ses den amerikanske musikterapeut Kenneth E. Bruscias beskrivelser af niveauer i musikterapien (Bruscia 1998 i Bonde et al. 2001, s. 36). Til venstre ses et kontinuum imellem terapeutisk og pædagogisk andel i musikterapien, som er uddrag af den danske musikterapeut Lars Ole Bondes model (Bonde 1994 i Karlsen 2003, s. 21).

Bruscias model til højre viser et kontinuum i graden af forandring. Øverst har musikterapien en afgørende rolle for behandlingen. Hvis vi bevæger os nedad i kontinuumet, har musikterapien en rolle der er underordnet andre mål (supplerende niveau). Det nederste felt er musikpædagogiske aktiviteter hvor musikken er målet og ikke midlet. Dette område hører ikke til musikterapeutisk praksis, men til musikpædagogisk praksis. Et eksempel fra Kollegiet Rømersvej, hvor musikterapien fungerer på et supplerende eller forstærkende niveau, kunne være at støtte den unge i en sund fritidsinteresse og give mulighed for at skabe noget sammen med andre unge. Det overordnede mål for at benytte aktivitetstilbuddet kunne her f.eks. være at udvikle sociale kompetencer ved at omgås andre unge og undgå isolation.

Til venstre i modellen, som viser terapeutisk og pædagogisk andel i musikterapien, har Karlsen (2003) indplaceret den musikterapeutiske indsats på Specialskolen i Aalborg indenfor det kompenserende og specialpædagogiske eller støttende område af musikterapien. Min tilføjelse til Karlsens model er den stiplede linie øverst til venstre i modellen som illustrerer at jeg, ud over at arbejde i "samme felt" som Karlsen, også udfører enkelte psykodynamiske forløb, hvor musikterapien har en central (intensivt niveau) eller afgørende rolle (primært niveau).

Mål og metoder

Når jeg forholder den musikterapeutiske praksis til figur 1 er navigationen indenfor det terapeutiske og pædagogiske kontinuum godt beskrevet af bl.a. den norske musikterapeut Brynjulf Stige og af Lars Ole Bonde. De understreger at det er "konteksten og kontrakten som afgør", om tilbuddet er terapi af mere specialpædagogisk/kompenserende art eller undervisning (Karlsen 2003, s. 21).

Angående konteksten i aktivitetstilbuddet tilrettelægges målene for brugerne individuelt, men med en overordnet problemløsning i forhold til at de unge betegnes som havende "nedsat eller manglende social kompetence" (Rømersvej 2003/2004). På Rømersvej beskriver vi målene individuelt i forhold til udvikling og afklaring af det personlige, sociale og faglige/interessemæssige område, hvilket undersøgelsen, beskrevet senere i denne artikel, forholder sig til. En måde at arbejde med udvikling af social kompetence er gennem deltagelse i gruppesammenhænge og relationsarbejde, herunder kontaktpersonsarbejde med brugerne. De individuelle musikterapeutiske forløb er af afgrænset varighed og med præcise mål i forhold til den øvrige handleplan og brugerens ønsker og behov.

Angående varighed af forløbene viser tolkningen af interviewene, at brugerne opnår større indblik (udvikling og afklaring) i deres problematikker og ressourcer ved at arbejde med målsætninger af længere varighed end de tre måneder, som aktiviteterne fungerer under i aktivitetstilbuddet. To af de interviewede har deltaget i musikaktivitet i 4-5 år og de andre fire i 1-2 år. Det er min erfaring at brugerne ofte arbejder med den samme grundlæggende målsætning i længere tid, hvor jeg indretter/graduere kravene til deres deltagelse i forhold til ændringer og krav i brugerens liv generelt og deres ressourcer på det nærværende tidspunkt.

Ved dannelsen af kontrakten for deltagelse

i musikaktivitet/-terapi er musikterapeutisk vurdering og assessment et relevant tiltag. Vurdering og assessment omfatter på nuværende tidspunkt:

Et interview af kortere eller længere varighed med fokus på brugerens musikalske historie og ønsker.

Afdækning af muligheder for udførelse af aktiviteter/terapi. F.eks. hvilke typer af grupper brugeren har mulighed for at deltage i. I nogle tilfælde er brugeren selv med til at starte et specialrettet tilbud.

Afdækning af hvilke problematikker og ressourcer brugeren besidder, samt hvilken musikterapeutisk tilgang og metode der er relevant. I de mere psyko-terapeutiske forløb benytter jeg musik-terapeut Bent Jensens oplæg til vurdering og assessment (Jensen 2000, s. 32-33), IAP (Bruscia 1987, s. 401-496) samt teorier om nyere udviklingspsykologi (Johnsen et al. 2002, s. 166-191).

Den musikterapeutiske vurdering er grundlaget for at danne mål for musik-aktivitet/-terapi i dialog med brugeren. De færdige mål (kontrakten) med brugeren skal harmonere eller være i "dialog" med brugerens handleplaner i aktivitetstilbuddet og aftaler med kontaktpersonerne. De færdige målsætninger er pejlemærker i forhold til musikterapiens niveau, anvendelse af metoder og varighed af forløbet.

Den musikalske relation

I rapporten fokuserer jeg på vigtigheden af relationen i forbindelse med brugernes udvikling af ressourcer, forstået som "styrkesider, evner eller kræfter" (Hviid 2004, s. 1-2). Relationen opfatter jeg bl.a. som "jeg-støtte" til at hjælpe den unge med at fastholde sin motivation til at udvikle ressourcer eller kompensere for manglende udvikling (Hviid 2004, s. 2). Vigtigheden af at fokusere på det relationelle område i forhold til udvikling af ressourcer, kan understøttes af

resultater fra en nyere brugerundersøgelse fra Kollegiet Rømersvej, af metoder indenfor socialpsykiatrien, generel teoridannelse og lovgivning indenfor socialpsykiatrien.

På Kollegiet Rømersvej er der nyligt foretaget en undersøgelse med brugerperspektiv i bodelen, der viser at det relationelle område er et gennemgående tema i forhold til oplevelsen af kvalitet i opholdet for de unge brugere (Brandrup 2004, s. 17). I socialpsykiatrien lægges der stor vægt på det relationelle arbejde hvor brugeren har én til to kontaktpersoner. Personalets tilgang i relationsarbejdet danner ofte baggrund i den personcentrerede psykologi med henvisning til Carl Rogers 1902-1987 (Larsen 2000). Her ses relationen som "ligeværdig" og rettet imod brugeren som person. Brugeren har således indflydelse på hvad tilbuddet skal indeholde, og hvordan det skal foregå. Denne tilgang harmonerer med brugerindflydelse § 112 i Serviceloven 1998.

Med henblik på den relationelle tilgang og udviklingsprocesser kan vi som musik-terapeuter anvende både illustrative og praksisnære arbejdsmodeller. I omtalte rapport (Hviid 2004) benytter jeg Bent Jensens model (Jensen 2003, s. 38-40) og Ole Aggers model (1997) som eksempler på den systematiske intervention i musikterapien. Begge modeller beskriver tilgange og udviklingsprocesser indenfor det relationelle og musikalske område og er udviklet i forhold til skizofrene (Jensen) og unge med sociale og personlige problemer (Agger). Angående formidling til teamet betragter jeg de relationelle modeller

3) Servicelovens § 112 sikrer at brugeren oplever indflydelse i forhold til bl.a. sammenhængen mellem behov og tilbud, synlighed i tilbuddet, indflydelse på beslutninger samt udvikling og forbedring af tilbuddene (Rehabiliteringsafdelingen 2001, s. 2).

4) Aggers model (1997) er inspireret af Madsen (1995), Hougaard (1996) og Frohne-Hagemann (Agger 1997, s. 70).

Ressourcer:	Bruger 4 Per (Individuel musikterapi) Periode: ca. 1 år
Musiske	Per: "Altså i musikterapi der plejer vi at være meget kreative." Per: "Ja, at vi selv skal finde på et eller andet at spille om et bestemt emne". M: "Og bare skal spille noget, helt fra fantasien?" Per: Ja."
Personlige	Per: "Ja, det er det dér med at selv finde på noget. Det har jeg aldrig været vant til, så meget. Der har jeg bare efterlignet." Personale: "Altså, for ham er musikken kontakt. Ikke bare her, men også i sin tro.....Det giver ham noget helt specielt, det at udtrykke sig musikalsk". Brugeren udtrykker at mit/terapeutens positive "pres" til kontakt er vigtig for hans udvikling.
Sociale	Personale: "Så mange sociale kompetencer han har fået med. Både i musik kan han bruge det i sammenspil dér, men også føre det videre." Personale: "Kontakten til omverdenen er blevet enormt meget større. Der skal arbejdes med, at Per selv erkender sin udvikling og integrerer sit nye selvbillede.
Nye kategorier: Kreativitet	Per omtaler den kreative tilgang, som vældig vigtig for ham og som værende anderledes fra andre aktiviteter. Per kan også i nogen grad få oplevelsen af kreativitet i forbindelse med maleaktivitet.

Tabel 1: Eksempel fra tabeloversigt over brugernes udvikling af ressourcer (Hviid 2004, s. 22).

i musikterapien samt musikterapeutisk vurdering og assessment som praksisnære "redskaber", der er orienteret mod ressourcer⁵ og nye handle-mønstre (Irgens-Møller 1998; Hviid 2004). Denne type informationer kan let overføres til en mere pædagogisk ramme og være indikator for forandringer i bodelen. På den måde kan jeg som musikterapeut ligeledes kommunikere i det tværfaglige

5) Ifølge en evalueringsrapport fra Irgens-Møller (1998) på Børne- og Ungdomspsykiatrisk hospital, Risskov, kunne musikterapien i ca. 50 procent af tilfældene tilføje ny viden om barnets ressourcer til personalegruppen (Bonde et al. 2001, s. 152). De nyopdagede ressourcer kunne ifølge personalet være: "evne til at bearbejde problemer, kommunikationsevne, gensidighed i samspil og koncentration" (Irgens-Møller 1998). Desuden virkede musikterapien afdækkende i forhold til kontaktmønstre.

samarbejde med det sociale team.

Nu har jeg kort beskrevet hvordan jeg indplacerer den musikterapeutiske indsats i det socialpsykiatriske aktivitetstilbud på Kollegiet Rømersvej. Endvidere har jeg beskrevet min forståelse af ressourcer set i forhold til relationen imellem bruger og terapeut, herunder den musikalske relation i musikterapien. I det følgende præsenteres undersøgelsen som er nævnt i starten af artiklen.

Hvilke ressourcer udvikles og afdækkes i et socialpsykiatrisk tilbud?

Metode

Undersøgelsen tager udgangspunkt i en hermeneutisk forskningsmetode, hvor en kollega interviewer mig i forhold til min forforståelse af hvilke ressourcer de unge udvikler og afdækker i musikaktivitet/musikterapi. Herefter gennemfører kollegaen semistrukturerede interviews af 6 brugere. 3 brugere interviewes om musik i gruppeforløb, og 3 om individuelle forløb. Endvidere interviewes 3 personalemedlemmer fra forskellige områder af organisationen. I analysen af interviewmaterialet anvendes kildetriadangulering af de tolkede interviews.

Grundet det politiske fokus om brugerindflydelse har jeg i analysen valgt at betone de interviewedes selvforståelse, snarere end min teoretiske forståelse. Som den, der laver tolkninger på interviewmaterialet, har jeg benyttet mig af min "ekspertviden" som musikterapeut, samt viden om de overordnede mål i socialpsykiatrien og aktivitetstilbuddet.

Nedenstående tabel (tabel 1) er uddrag af en samlet tabeloversigt fra projektet. Tabellen viser udtalelser om de ressourcer indenfor det musikalske, personlige og sociale område, som afdækkes eller udvikles hos brugeren.

På Kollegiet Rømersvej formuleres målene for musikterapien/-aktiviteterne med udgangspunkt i musikalske, personlige og sociale ressourcer, som i denne undersøgelse udgør tre hovedkategorier. Dertil kommer nye kategorier, der ligger ud over det musikalske, personlige og sociale område, eller er særligt fremtrædende, som f.eks. kognitive eller kreative ressourcer.

I venstre side af tabellen ses hvilke kategorier af ressourcer brugeren (Per), personalet og jeg udtaler os om. I højre side i tabellen ses direkte citater fra interviewet (udtalt af enten brugeren eller et personalemedlem) anført i kursiv og tolkninger skrevet med almindelig skrift. Det kan ses af indholdet i citatet om det er brugeren eller personalet, der udtaler sig. Brugeren kaldes her for Per og er én ud af seks interviewede brugere. Intervieweren kaldes for M.

Konklusion

Ifølge problemformuleringen i projektet undersøger jeg hvordan unge med sindslidelse udvikler ressourcer i den musikalske relation med musikterapeuten i et socialpsykiatrisk aktivitetstilbud og hvordan jeg som musikterapeut kan afdække disse ressourcer (Hviid 2004, s. 1).

Konklusion på analysen af interviewmaterialet er at de unge udvikler ressourcer i musikterapi/musikaktiviteter, og at musikterapeuten kan bruge sine musikterapeutiske kompetencer i forhold til afdækning af de unges ressourcer, f.eks. via brug af vurdering og assessment. Følgende er en prioriteret liste over hvilke ressourcer de unge udvikler i musikterapi/musikaktivitet.

På det musikalske område er der udviklet følgende ressourcer:

- Muligheder for at indgå i et aktivt musikalsk samvær som er tilrettelagt ud fra enkeltes færdigheder og uden krav om specifik kunnen.

- Udvikling og vedligeholdelse af musikalske færdigheder.
- "At stå frem" foran andre og udtrykke sig musikalsk sammen med andre og foran andre.
- Oplevelsen af kreativitet og det at skabe noget selv og sammen med andre.
- Positive læringsprocesser⁸ på baggrund af tryk i relationen.

På det personlige område er der udviklet følgende ressourcer:

- Selvtillid i forhold til "at stå frem" foran andre og træning af selvtillid i forhold til egne musikalske evner.
- Livskvalitet og vitalitet (f.eks. at musik er noget "der er værd at stå op til").
- At kunne være alene/i kontakt med sig selv.
- Kreativitet i forhold til at eksperimentere og det at skabe noget selv, frem for at "efterligne".
- Evne til følelsesmæssigt udtryk og udveksling i den musikalske relation.
- Identiteten kan knytte sig til musikken og udvikles i den musikalske relation.

På det sociale område er der udviklet følgende ressourcer:

- Øgede muligheder for social kontakt.
- At kunne være i kontakt med andre.
- Evner i forhold til at "være sammen".
- At kunne være en aktiv del af en fælles "sammenhæng".
- "bedre til at agere i en gruppe" og "tage hensyn".

Nye kategorier, som ligger udenfor det musikalske, personlige eller sociale område. På det kognitive område er der udviklet følgende ressourcer:

- brugerne er blevet bedre til at koncentrere sig⁹
- der er sket en genoptræning af korttids- og langtidshukommelse.

Musikkens funktion i interviewene kan beskrives ud fra observationer foretaget af Irgens-Møller (1998) og kollegaer på Kollegiet Rømersvej. I observationer af musik som led imellem musikterapeut og barn (Irgens-Møller 1998, s. 93-94) ses musikkens funktion i relationen som:

- "musik som kontaktform",
- "musik som følelsesmæssigt sprog",
- "musik som eksperimentelt rum" og
- "musik som mulighed for både struktur og frihed".

Via tolkning af observationer fra interview med kollegaer har musikken ud over det ovennævnte også følgende funktion i relationsarbejdet:

- musik som oplevelse af krop og vitalitet
- musik som skabelse af et kunstnerisk og kulturelt produkt.

Musikterapeutens støtte og bidrag i den musikalske relation udgør en vigtig del af undersøgelsen og spørgsmålene til brugerne. Ud fra tolkninger af alle interviewene kan musikterapeutens rolle i den musikalske relation formuleres som følgende:

- At støtte den personlige relation gennem støtte i den musikalske relation.
- At møde brugerne i deres motivation.
- At give mulighed for identifikation igennem den musikalske relation.
- At skabe kontinuitet i forløbet.
- At klargøre målsætninger for forløbet.
- At graduere krav sammen med brugeren.

Der arbejdes således i musikaktiviteten/-tera-

8) Forstås som humanistisk læring der orienterer sig imod "menneskelige kvalifikationer", hvor punktet ovenover med de instrumentelle færdigheder ses som en del af "teknisk læring" (Andersen 1998, s. 95-111).

9) Øget koncentrationsevne fremgår også som en effekt af musikterapeutiske forløb i Irgens-Møllers evalueringsrapport (1998).

pien både med produkt og proces. Produktet forstås som det at mestre eller kunne noget, og procesarbejdet som de gruppodynamiske og personlige processer. At kunne bevæge sig i dette felt kan være meget vigtigt for at musikterapien virker støttende for den unge, samtidig med at der skal være muligheder for at opleve at have en meningsfuld funktion i samfundet. Her via et udviklende, kreativt og kulturelt møde i musikken.

Drømmejobbet

Problemet med at være ansat i det "sociale team" frem for det "behandlingsmæssige team" er, når musikterapien ikke ses

som behandling, men har status af et beskæftigelsestilbud eller måske musikundervisning. På den måde forstået at det er nødvendigt at have den rigtige rolle i teamet som behandler for også at kunne udføre musikterapi på et intensivt og primært niveau (se til højre i figur 1). Med dette i tankerne har jeg formuleret min "ønskestilling" som en stillingsannonce på Kollegiet Rømersvej.

Jeg vil her bringe stillingsannoncen som en afsluttende kommentar i forhold til de muligheder der er i det musikterapeutiske arbejde i et socialpsykiatrisk aktivitetstilbud.

Stillingsannonce:

Uddannet MUSIKTERAPEUT

søges til socialpsykiatrisk bo- og aktivitetstilbud

Vi mangler en kreativ musikterapeut, der kan indgå i tværfagligt samarbejde med psykolog og psykiatrisk konsulent samt indgå i aktivitetstilbuddet.

Din primære opgave er at varetage individuelle og gruppe-musikterapeutiske forløb samt udføre vurdering og assessment af de unges ressourcer, relationelle kontaktmønstre og støttebehov. Din opgave er endvidere at danne tværfaglig sammenhæng imellem behandlingsdel og aktivitetsdel. Du indgår ikke direkte i det tværfaglige samarbejde i bodelen.

Du skal virke skabende og igangsættende i forhold til en udadvendt musikalsk kultur på stedet. Vi forventer at du kan bidrage med et musikalsk fokus som optakt til personalemøder samt være ansvarlig for koncerter og cd-produktion. Du skal kunne motivere de unge til at benytte musikken til at støtte humanistiske (personlige og sociale) og tekniske (musikfaglige) læringsprocesser.

Vi vil også gerne give brugerne oplevelsen af musikens sociale og kulturelle værdier som livskvalitet, identitet, gruppetilhørsforhold og fritidsinteresse/meningsfuld brug af musik i hverdagen. I denne sammenhæng arbejder du blandt andet sammen med personale fra den sociale del og specialiserede gæstelærere.

Du deltager både i supervision med det tværfaglige, sociale personale og får egen supervision mhp. specifikt anvendte musikterapeutiske teknikker ca. 8 gange årligt.

Litteratur

- Agger, O. (1997). *Skrid pom'frit*. Kandidatafhandling, Institut for Musik og Musikterapi, Aalborg Universitet.
- Andersen, I. (1998) *Det lærende værksted – metoder i revalidering og aktivering*. Frederikshavn: Dafolo.
- Bonde, L. O., Pedersen, I. N. & Wigram, T. (2001). *Musikterapi: Når ord ikke slår til*. Århus: Klim.
- Brandrup, E. (2004). *Kollegiet Rømersvej set med de unges øjne*. Kollegiet Rømersvej, Rømersvej 1A, 5200 Odense V.
- Bruscia, K. E. (1987). *Improvisational Models of Music Therapy*. Springfield: Charles C. Thomas Publisher.
- Gústafsson, J. & Ramian, K. (2003). *Livshistorien – en vej til det menneskelige*. Metodeudvikling. Gylling: Narayana Press.
- Hviid, D. (2004). *Ressourcer i den musikalske relation? Musikterapisometsocialpsykiatrisk aktivitetstilbud for unge med sindslidelse*. Projektrapport, Institut for Musik og Musikterapi, Aalborg Universitet.
- Irgens-Møller, I. (1998). *Evalueringsrapport: om et projekt med musikterapi på Børne- og Ungdomspsykiatriske Hospital, Risskov*. Tryk: Psykiatrisk Hospital, Risskov.
- Irgens-Møller, I. (1999). Music Therapy in Child Psychiatry – a two-year project on a psychiatric unit for pre-school children. *Nordic Journal of Music Therapy* 1999 8(1), s. 72-75.
- Jensen, B. (2000). Musikterapi med skizofrene. I: Lindvang et al. (red.) *Musikterapi i psykiatrien*. Årsskrift 2 – 2000, s.31-48. Musikterapi klinikken, Aalborg Psykiatriske Sygehus, Aalborg Universitet.
- Johnsen, A., Sundet, R. & Torsteinsson, V. W. (2002). *Samspil og selvoplevelse*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Karlsen, L. (2003). *Musikterapi og kompetenserendespecialundervisning*. Projektrapport, Institut for Musik og Musikterapi, Aalborg Universitet.
- Kruuse, E. (2001). *Kvalitative forskningsmetoder i psykologi og beslægtede fag*. København: Dansk psykologisk Forlag.
- Kvale, S. (2000). *Interview. En introduktion til det kvalitative forskningsinterview*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Larsen, A. (2000). *Den socialpsykiatriske relation*. Kandidatafhandling fra Københavns Universitet, Institut for Psykologi.
- Rehabiliteringsafdelingen (2001). *Politik for brugerindflydelse i Fyns Amt socialpsykiatriske tilbud*. Rehabiliteringsafdelingen Fyns Amt.
- Rømersvej 2003/2004. Servicedeklaration. Kollegiet Rømersvej. Kan rekvireres på roemersvej@fyns-amt.dk.
- Videnscenter for Socialpsykiatri (2000) *Kvalitet i Socialpsykiatrien*. www.socialpsykiatrien.dk